

HİKÂYET-İ MÜSLİM VE CUHÛD VE KÂDİ-YI HUMS*

Dr. Doğan KAYA

Düzenbaz bir kadıyı konu edinen didaktik bir eserdir. Söz konusu kadı Hums Kadısıdır. Kadı'nın dinî hükümleri işine geldiği şekilde yorumlayıp insanları cezalandırması ve bu yönüyle kadılık müessesesine verdiği zararları ortaya koyan mensur bir eserdir. Hikâye, orijinal adı “Hikâye-İ Kadı-yı Belh” olan R. 1300 (M. 1884)'te İstanbul'da basılan eserde yer alan kişi ve hadiselerle müştereklik göstermektedir. Mütercimi M. Kemal olan bu kitap Farsçadan tercüme olunmuştur. Fars veya Arap kaynaklıdır. Eserin baskılarından birisi Seyfeddin Özege kitapları arasındadır ve 7532 numarada kayıtlıdır.

Hikâye-yi Cuhud'da anlatılan bazı hadiseler Karakuş Kadı'nın fıkralarında da yer almaktadır.

Bu çalışmamızda metnini verdiğimiz hikâye Taksim Atatürk Kitaplığında Yazma Eserler (Bel_Yz_K_0270_04) bölümünde (T813 HİK T813 HİK 1198 H. 1) numara ile kayıtlıdır. Toplam 143 varak olan bu eser 210 mm X 145 mm ebadındadır.

Hâzâ menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı velî rahmetün vâsi'atün, Mustafa Paşa'nın tuhfesi, düvaz imamlar, maniler, gazeller, türkü, lügazlar, mu'ammâlar, kıt'alar, beyitler/müfredler, beyitlerle klasik Türk musikisi makamları ve Nuri, Yunus, Niyazi, Eşrefoğlu, Hüdayî, Halal, Âşık Ömer, Şuhî, Zühdî, Şerif, Ref'î, Lebib, Kamilî, Levnî, Mahtumî, Gevherî, Gedayî, Vusulî, Karacaoğlan, Kurbî, Mailî gibi şairlerin de şiirleri bulunmaktadır.

Yazma eserin (23b – 26a) varaklarında burada ilim âlemine tanıtmaya çalıştığımız “Hikâyet-İ Müslim ve Cuhûd ve Kâdî-yı Hums” adlı küçük hikâye kaydedilmiştir.

Hikâye Metni

(23b)

Râvîler şöyle rivâyet ederler kim zamân-ı evâ'ilde bir Müslim fakîr ile bir ganî Cuhûd komşu var idi. Bu Müslim fakirden Cuhûd zahmet çekerdi.

Birgün Müslim Cuhûd'un yanına varup karz yüz altun ister.

-Mansûbumdan yine sana edâ ideyin,

dedikte Cuhûd eyder ki:

-Ben ol işi beğenmezem ve virmezem. Hoş sana yüz altun vireyin, lâkin sen de bana yüz altunu getirüp yılbaşında vermezsen gövdenin neresinden dilersem bir batman etinden kesüp alayım mı?

Müslim işidüp;

-“Yâ Cemîlü's-Settâr!” deyüp kaçdı.

Bir zamandan sonra Müslim'in aczi ziyâde oldı “Her çi bâd-âbâd” deyüp Cuhûd'a varup ol kavil ile altunu on şâhid-i âdil muvacehesinden aldı. Va'de tamam olıcak Kadı'ya vardılar. Kadı eytdi:

-İmdi söyleyin nice şart eylediniz, dedi.

Müslim feryâd idüp.

-Bu Kadı câhildir, hükmüne râzı değilim, dedi.

* Erciyes, S. 486, Haziran 2018, s. 6-8.

Cuhûd ibrâm eyledi, va'de tamam oldu.

-Altunumu ver yahut şart-ı mezkûre râzı ol, dedi. Altun ise harca sürülmüş bulundu. Müslim eytdi:

-Gel bir gayrı Kadı'ya dahi varalum, dedi.

Vardılar. Ol da bu hükmü eyledi. Müslim yine kabûl itmedi. Âhir Hums Kadısı'na kâil oldılar. Müslim, Cuhûd birle yola revân oldular. Yolda giderken bir at sâhibini üzerinden düşürmüş, kaçup gelür. At sâhibi çağırup;

-İyi tutun yahut dönderin, dir.

Müslim bir taş atdı. Atın gözünden dokunup bir gözü çıkdı, gitdi. At sâhibi gelüp Müslim'i tutdı. Atın bahâsını ister. Cuhûd eytdi:

-Biz de Kadıya gidiyoruz, gel bile gidelim, dedi.

Ol dahi yoldaş oldu. Yolda bir köye uğradılar. Kati

(24a)

issi gün idi. Müslim susadı. Bir eve su istemeye vardı. O evde kati kavga var idi. Her kişi bir tarafa kaçdılar. Müslim durduğı yerden kendüyü aşığı atdı. Bir kişi yaturmuş idi. Ol Müslim ol kişinin üstüne düşdi. Ol kişi öldi. Meğer karındaşı var imiş, geldi. Müslim'i tutdı. Çekişerek at sâhibinin katına geldiler. Bunlar da eytdiler.

-Çekişmen. İşte biz de Kadı'ya gidiyoruz. Gel bile gidelim, dediler.

Üçü de yoldaş olup gitdiler. Giderken bu Müslim bir evden su istedi. Bir ip ile asulu bardağla su virdiler. Müslim bardağı kakıvirdi. Bardak avratın karnına dokandı. Hâmile imiş, bir oğlan düşürdi. Avratın eri Müslim'i tutup da'vâcılar yanına geldiler. Bunlar eytdiler:

-İşte bizde Kadıya gidiyoruz. Gel sen de bile gidelim, dediler.

Bu dahi yoldaş oldu.

Yolda gördiler; bir kişinin eşeği çamura batmış, bunları görüp çağırup eytdi:

-Yârân, yardım edin. Şu eşeği çamurdan çıkaralım, dedi.

Üşdüler, bir bir yapışdılar. Müslim'e kuyruğu değdi. Müslim zor idüp çekdikde üzilüp eşeğin kuyruğu elinde kaldı. Eşek sâhibi Müslim'e yapışup;

-Eşeğümi ayıplu eyledün, zararın vir, dedi.

Cemâat eytdiler;

Cümlemiz Kadı'ya gideriz. Gel sen de bile gidelim, dediler.

Ol dahi yoldaş oldu. Ol cemâ'at gelüp Hums'a irişdiler. Gördüler; bir kişi bol cübbe giymiş, başında imâme, bir katıra binmiş, seccâdesin palan üstüne salmış destârı kat kat dizi üzerine dökülmüş mest-kusup gider.

-Bu kim deyü, sordular.

Muhtesib imiş, bildiler.

-Merhabâ bu şehre, dediler.

Kadı'nın evin sordular. Girip gördüler kim kadı

(24b)

Dört ayağı üzre durmuş bir oğlan ardına geçmiş varup gelür. Bunlar görüp utanup gerü döndiler.

Bir mescide girip gördiler kim kumar oynarlar. Tahsîn eytdiler.

Amma bu yanadan hayır oldu.

-Kadının işi bitdi, gelin, dediler,

Kadı cemâatı göricek;

-Birer birer gelin, dedi.

Ol Cuhûd ile Müslim ileri gelüp eytdi.

-İşbu Müslümanda yüz altunum var. Va'demiz geldikde gövdesinden diledüğüm yerden bir batman et kesüp almak üzre işte kabile işte şâhidler, dedi.

Kadı Müslim'e eytdi:

-Hikâyet böyle midir" dedi. Ol da:

-Ne'am, dedi. Amma Kadı'nın gabâyetin taleb ederim, dedi. Kadı eytdi:

-Var tiz bıçak getür, deyü buyurdu.

Gulâm varup getürdi. Kadı bıçağı alıp Müslim'in önüne kodı. Müslim dembeste oldu. Andan Kadı Cuhûd'a eytdi:

-İşte bıçak var, bu adamın gövdesinden nerden istersen hâcetin kadar kesip al, amma zinhar kesdiğin et bir miskâl ziyâde yahut eksik olmasun. Eğer olıcak olur ise boynunu urdururum, dedi.

Cuhûd işitdi. İbret alup mel'ûnî Cuhûd sıtmaları tutdı dir dir ditredi. eytdi:

-Sultânım elimden gelmez ki, bir batman et kesem de o da tamam gele. Bu kati müşkil hal olur dedi.

Kadı eytdi:

-Yüri korkma, var kes. Belki tamam çıka dedi.

Cuhûd eytdi:

-Geçdim sultânım, altunumu virsün de, sağlıklan dedi.

Kadı;

-Yok şer'î değil. Elbette şol kavil eylediğın eti kesmek gereksin yahut beş yüz altun vermek gereksin.

Adam atını yedmiyerek;

-Buna mehîl koydular, dedi. Etraftan şefâ'at edip sulhçular araya girip iki yüz

(25a)

altuna sulh eytdiler. Cuhûd iki yüz altunu verip gitti.

Bu kez at sâhibi ilerü gelüp eytdi:

-Ey mevlânâ! İşbu kişiye; "Atımı dönder." didim. Bu kişi urup bir gözün çıkardı. Kadı eytdi:

Gözü sağ iken ne değerdi".

Herif eytdi:

-Yüz altun.

Kadı buyurdu, bir ustura getürdiler. eytdi:

-Atunu iki biç. Sağ yanını sen al, sol yanını buna vir. Elli altunu al da var git, dedi.
Herif eytdi:

-Öyle ise atımı elli altuna satmış olurum. Şimdiki hal ol ayıpla doksan altuna almak isterler, dedi.

Kadı eytdi:

-Yok, şer'î değil. Ya atı orta yerinden bölersin, yahut elli altunu buna ver.

Hezâr şefâ'atle kırk altuna kesdiler, virdi kurtuldu.

Karındaşının kanın taleb eden herif ilerü gelüp hâli arz eyledi. Kadı eytdi :

Düşdüğü yer bizim mahkeme kadar var mı yükseklikde, dedi.

Herif:

-Vardır, dedi.

Kadı eytdi:

-Var medrese damına çık, Müslim aşağıda yatsun. Üzerine düş. Eğer bu Müslim ölürse, ne güzel, eğer ölmez ise nesne yoktur.

Ol kişi medrese üzerine çıktı. Aşağı bakdı, gözleri kamaşdı. Zîrâ gördi kim katı yüksek idi. "Eğer ben bundan düşersen, ben de ölürüm. Kanı kim taleb eder!" dedi.

Kadı eytdi:

-İmdi hüküm böyledir.

Herif eytdi:

-Biraderimin kanını ben buna helal etdim. Varsun sağlığlam, dedi.

Kadı eytdi:

-Olmaz. Bu Müslüman ölünce senin karındaşının kanını boynunda götürüp gezdürsün mü? Nice bir gezdürsün? Elbette düş bu dahi kandan kurtulsun. Eğer yok, sen buna beş yüz altun vir, dedi.

Hezâr-ı şefâatiyle iki yüz altuna sulh eytdiler. Virüp kurtuldu.

Ol bir herif ilerü gelip oğlanın kanın taleb eytdi. Kadı eytdi.

-Avradımı buna ver. Tamam gereği gibi

(25b)

eylesün, girü sana teslim eylesün, dedi. Herif eytdi:

-Efendim avratım mesturedir buna râzı olmaz dedi.

Kadı eytdi:

-Hüküm böyledir.

Herif nâdim olup oğlanın kanından geçdi.

-Helâl olsun, diyerek râzı etdi.

Elinden ne gelür ki Tanrı'nın harâmını sen helâl edesin. Herif eytdi:

-Ya n'itmek gerek, dedi.

Kadı eytdi:

-Meğer beş yüz altun viresin, dedi.

Gücüyle anı da şefâ'at idüp iki yüz altuna sulh eytdiler. Virüp yoluna gitdi.

Bu mahalde eşek sâhibi geldi. Hâlini arz eytdi. Kadı kuluna eytdi:

-Var kula, eşeğimi getir.

Köle de varup getürdi. Kadı eytdi:

İşte bu da eşek, deyüp "bu cem'iyetde olanlara karşı al bu eşeğin kuyruğunu kopar, kendi eşeğinin kuyruğu yerine al git, dedi.

Herif dahi kuyruktan yana yöneldi. İşbu eşek dahi bir çifte urdu. Meğer bilmediler ki bu eşek çiftezen imiş. Herife dokunup aklı gitti. Aklı gelicek eytdi:

-Ey kadı, da'vâdan ve bu eşeğin kuyruğundan geçdim. Zîrâ kocalığına göre değil, çiftezen imiş. Beni öldüre yazdı.

Kadı eytdi:

Gerçi koca gösterir amma ben bunun yaşını bilürüm. Bu söz ile olmaz, dedi.

Herif eytdi.

-Ya n'eylemek gerek?

Kadı eytdi:

-Her zaman böyle nâdânlık etmez. Hemen ardına geçüp gayret ile kuyruğun kopara gör, hakkını al. Çünkü bunda gelen kimseye zulm olmaz sana da zulm olduğun istemem, dedi. Herif eytdi:

-Bu sözü yalan söyledim.

Kadı eytdi:

-Evvel gerek idi. İnkâr ba'de'l-ikrâr câiz değildir". Herif eytdi:

-Ya şimdi cürmüm nedir?

Kadı eytdi:

-Yüz altun eşek cerîmesi ve yüz altunda ikrardan sonra inkâr cerimesi ve iki yüz altun bu mazluma iftirâ ettüğünden ötürü ol eşeğe zulm edüp kuyruğun kopartmışsın beş yüz de andan

(26a)

ötürü ve bu turan kula eşeği bed-hûy etdüğünden ötürü üç yüz altun kalanı sana hibe. Bin altun ver de var git, dedi.

Araya muslihûn girüp anı da üç yüz altuna kesdiler. Derdimend beş kuruşluk eşekden ötürü üç yüz altun verüp kurtuldu. Kadı dahi ol hâsıl olan malın yarusun kendü alup yarusunda Müslim'e verdi. Müslim bir lahza durup gitmedi. Kadı eytdi:

-Meğer bizden şikâyetin var ola?

Müslim eytdi:

-Hâşâ! İhsânın üzerimde çok, lâkin müşkilim var. Kadı eytdi:

-Nedir Müslim?

Eytdi:

-Muhtesibi gördüm kusa kusa gider.

Kadı eytdi:

-Ben anı köyler üzerine havâle eylemişem. Tâ ki Müslümanlara bed emr şarab satmayalar ki başları ağrıyup mahmur olmayalar, dedi.

Müslim eytdi:

-Ya bu mescidde kumar oynarlar, revâ mıdır?

Kadı eytdi:

-Mescidin vakfı yokdur, kumarbazlara icâreye virdim. Akçesini hasıra ve çerâğa harç edeler.

Müslim eytdi:

-Kamudan ağreb bu kim, bir oğlan ardınıza geçüp sizi çeküp çevirirdi. Sebeb ne ola?

Kadı:

-Bir bu kim ben yetimlerin babasıyım, malları elimdedir. Oğlan bâliğ olmayınca malını teslim etmezem. Şimdi ol oğlan geldi, “bâliğ oldum” deyü malın ister. İhtiyâten gerçek mi bileyim dedim ve bir de bu kim ben ulular yanına varsam gerek idi. Ol oğlana eteklerimi bir hoşça onar dedim. Ol idi kim ard ettiklerimi serperdi. Henüz dahi anın kaldırmasın, bilmez, toy oğlandır. Yabandan dahi yakında gelmiştir. Bu sebeptendir ki beni pekçe sarsar, dedi.

Müslim Kadı’ya âferin okuyup tahsînler eyledi. Hazır mahsulü alıp kavgadan kurtulduğuna şükürler ve Kadı’ya duâlar idüp gök zengin olup evine doğru acele çıkup gitdi ve bu mevzun kssâyı yârâna yâdigâr bırakup gitdi. Fî 25 R.E Sene 1198 (M. 1784)

Kaynakça:

Akten Sevim-Nail Tan-Hayrettin İvgin, *Türk Halk Edebiyatında Karakuş Kadı Fıkraları*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, , 2008

Hikâye-İ Kadı-Yı Belh, (Mütercimi: M. Kemal), İstanbul, R. 1300, 16 s.

Taksim Atatürk Kitaplığı, (Bel_Yz_K_0270_04) (T813 HİK T813 HİK 1198 H. 1)